

# Hold a felhők felett

## Néhány adalék GRÓF VAY PÉTER pap, diplomata, utazó, műgyűjtő katoná-egészségügyi vonatkozású tevékenységéhez

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PHD)

könyvtárvezető, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár, Budapest,  
a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja

[prg1971.05.29@gmail.com](mailto:prg1971.05.29@gmail.com)

### Összefoglaló

Vay Pétert (1864–1948) utazóként, egyházi diplomataként és műgyűjtőként ismeri a köztudat, mára már azonban a feledés homályába vesztett, hogy a Nagy Háború alatt mennyit tett a hazai és külföldi hadikórházakban gyógyuló vagy fogolytáborokban szenvedő magyar katonákért, illetve a hősi halottak után maradt árvákért. Jelen tanulmány életéből ezt az aspektust emeli ki a püspök saját írásai és a korabeli sajtóközlemények alapján.

**Kulcsszavak:** Vay Péter (1864–1948), katonai kórházak, I. világháború

### Abstract

**Moon above the clouds. Some additions to the military health-related activities of Count Péter Vay, priest, diplomat, traveller, art collector**

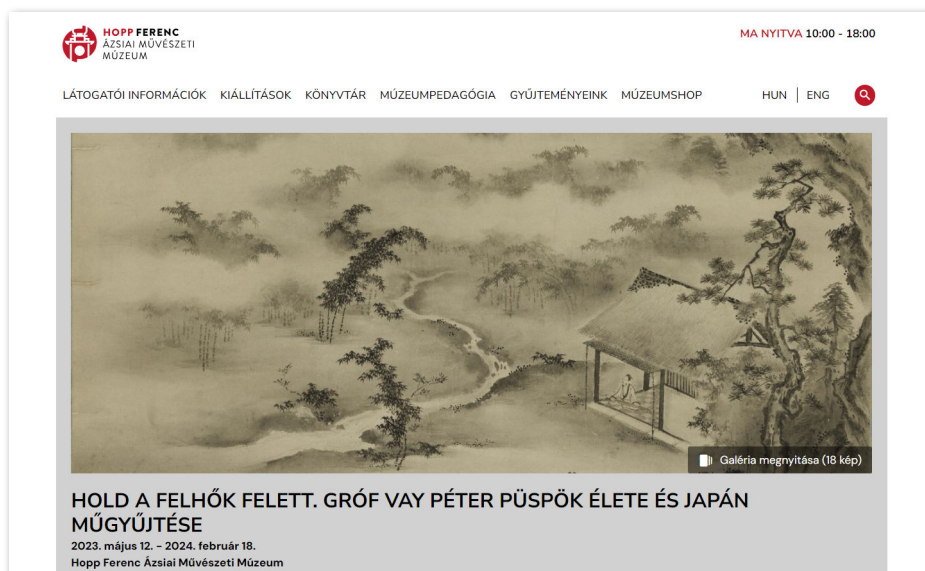
Péter Vay (1864–1948) is known to the public as a traveller, ecclesiastical diplomat and art collector, but it is now forgotten how much he did during the Great War for Hungarian soldiers recovering in domestic and foreign military hospitals or suffering in prison camps, as well as for orphans of soldiers killed in battles. This study highlights this aspect of his life based on the bishop's own writings and contemporary press releases.

**Keywords:** Péter Vay (1864–1948), military hospitals, World War I

**H**old a felhők felett – ez a címe a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum mostani időszakos kiállításának [1], amely GRÓF VAJAI ÉS LUSKODI VAY PÉTER (1864–1948) japán és távol-keleti műgyűjtő tevékenységének állít emléket – halálának 75. évfordulója alakalmából (is).

Vay Péter a híres protestáns főúri család jogász végzettségű sarja, aki ifjan katolizált és 1898-ban pap-pá szentelve, 1900-tól apostoli protonotáriusként (főjegyző), később püspökként, misszionáriusként egyházi, illetve egyházi (és részben) világi diplomáciai pályát futott be. Missziós feladatai között szerepelt többek között az Amerikába kivándorlók lelkipáncsztatása, lelkipáncsztatási szolgálatuk az Újvilágba vezető hajóutakon, de több alkalommal keresett fel az Egyház képviselőjében távol-keleti országokat is. Ezek apropóján pedig nem mulasztotta el az anyaországtól távol élő magyar közösségek felkeresését sem. A Magyar Földrajzi Társaságban Kanada és az angol gyarmatpolitika címen tartott előadásában szintén kitért erre: „Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy kanadai

működésem alatt Vancouver és Halifax, a Csendes- és Atlanti-óceán között talált magyarok számát 14.000-nél többre becsülöm, és bár az első kivándorlók már több mint egy évtizede telepedtek le, nem volt alkalmuk legtöbb esetben egyházi kötelességüknek eleget tenni s én voltam az első magyar katolikus lelkész, ki elhagyott hitsorsosainkat fölkereste. ... E jóra való emberek, akiket legtöbb esetben az inség, vagy kenyérkereset szükségére készített hazájuk elhagyására, boldogok voltak, hogy ismét anyanyelvükön imádkozhattak.” [2] 1900 és 1911 között 14 alkalommal kísért kivándorlóhajókat az Egyesült Államokba; ez volt az az időszak, amikor József Attilát idézve „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”. A világjáró püspök Kanadában szintén közel tízszer járt hasonló céllal, de éppígy megfordult Dél-Amerikában, Ausztráliában és Új-Zélandon. Szociális intézmények, kápolnák, menházak sokaságát hívta életre a távoli földrészek kikötőiben. [3] Az 1910-es katolikus nagygyűlésen éppen ezen törekvéseiről, a „Vándormunkás missziókról” tartott előadást; és érdemes a rendezvénytel kapcsolatban az



(Forrás: <https://hoppmuseum.hu/hu/events/exhibition/temporary>)

unitárius értékelést idézni: „Bizony azok az emberek [értsd: a katolikusok] komolyan veszik a dolgukat. Jól lehet sok olyan dolog hangzott el ott, amivel nem értünk egyet, el kell ismernünk, hogy ők a maguk nézetei szerint foglalkoznak a hit és vallás, ember és társadalom aktuális kérdéseivel. Csak kuriózumból említek fel néhány szervezetet s néhány tárgyat, amelyekről a gyűlésen előadásokat tartottak. 1. előadást tartott Vay Péter gróf...”[4] 1912-ben pedig éppen akkor teljesített hajókápláni szolgálatot a Carpathia gőzhajó fedélzetén, amikor a gőzös (fontos megjegyezni, hogy magyar hajóorvosa, DR. LENGYEL ÁRPÁD vezetésével) az elsüllyedt Titanic szerencsétlenül járt 705 utasának életét mentette meg. [5]

De visszatérve a Hopp Múzeum kiállítására: a tárlat az utak során vásárolt mintegy 2400 darabos műkincsgyűjteményből ad érdekes és értékes válogatást. Vay Péter gróf a keleti műkincs-kollekciókat részben saját számára vásárolta, részben pedig állami megbízásból szerezte meg a Szépművészeti Múzeum, illetve a mai Ázsiai Művészeti Múzeum számára, melynek ez egyik legrégebbi gyűjteményi rétegét képezi. Az pedig természetes, hogy a sikeres műgyűjtői tevékenységhez megfelelő szaktudásra is szüksége volt a grófnak, néhány német és francia művészeti szakkönyve szintén látható a tárlaton, sőt az általa írott legismertebb opuszok éppígy megtekinthetők: A Kelet művészete és műízlése (Budapest: Franklin; 1908), illetve A keleti féltekén (Budapest: Franklin; 1918). Emellett azonban számos előadásban és angol, német, valamint magyar nyelvű publikációban számolt be utazásairól, az ott tapasztaltakról és a megismert távoli kultúrákról.

Vay Pétert az utókor leginkább egyházi diplomataként, világjáróként és műgyűjtőként ismeri, illetve személyének kuriózum voltához hozzájárul az is,

hogy testvére annak a VAY SAROLTÁNAK (1857–1918), akit az irodalomtörténet – George Sand (1804–1876) nyomdokait követő – írói nevén VAY SÁNDORKÉNT tart számon. Gróf Vay Péter jeles katolikus tudósként 1916-tól, a szervezet működése kezdetétől a Szent István Akadémia Nyelvtudományi és Szépirodalmi osztálya rendes tagja [6] volt, 1917-ben pedig a Máltai Lovagrend fogadta lovagjai közé. Köztudott, hogy a



Vay Péter: A Kelet művészete és műízlése. Címlap. (forrás: <https://hoppmuseum.hu/files/relatedattachments/61.pdf>)

„Máltaiak”, akik mind a mai napig a szociális gondoskodás aktív ágensei és az egészségügy területén értékes szolgálatot teljesítenek, a Nagy Háborúban hadikórházakat és kórházvonalakat működtettek éppúgy, mint a Vöröskereszt. [7]

Papi és XIII. Leó pápa misszionáriusaként [8] végzett szolgálatához is kötődő szerteágazó tevékenysége során Vay püspök több szálon kapcsolódott a hadi-egészségügyhöz és a (hadí) szociális gondoskodáshoz is. Mindebben THOMAS PAINE (1737–1809) angol filozófus, politikus, gondolkodó, újságírótól vett és a keresztény moralitáson, a felvilágosodás eszmeiségén, valamint a társadalmi reformok szükségességének felismerésén alapuló életmóttója vezérelte: „A világ az én országom és jó tenni az én vallásom”. [9]

A Nagy Háború alatt egyházi szolgálata kiterjedt a hadikórházak meglátogatására itthon és külföldön egyaránt. A korabeli *Rendeleti Közlönyökben* nincsen nyoma formális, hivatalos honvédségi szolgálatának, mindenesetre számos forrás bizonyítja, hogy milyen aktív szerepet vállalt a sebesült és beteg, vagy akár hadifogságba esett katonák lelkigondozásában és Budapesten kórházlelkézési szolgálatot is ellátott [10], de bekapcsolódott a szociális gondozás számos programjába is. Így írói munkásságának fontos szegmensei voltak a Nagy Háború kapcsán a (kül)politikai, társadalmi kérdések, a hadiárvrák nevelése és a beszámolók a távoli harcmezőkön megsebesült vagy fogságba esett honfitársaink sorsáról.

Az I. világháború befejezésének 105. évfordulója lehet – a távoli kultúrák színes világába magával ragadó kiállítás mellett – apropója Vay Péter püspök ezen másik arca rövid bemutatásának.

A világotávozó klerikus 1914 nyarán éppen Koreában tartózkodott az ottani missziós intézmények meglátogatására, azonban „a háború kitörése után hazafelé indult és [október derekára] hosszas és viszontagságos utazás után megérkezett a fővárosba”. [11] Mint ismeretes, már 1914 őszétől a sebesült és beteg katonák ellátásának fontos eleme volt a szellemi-lelki táplálékról való gondoskodás, össznemzeti összefogásban beindult a „Könyvet a sebesülteknek!”, utóbb mellette a „Könyvet a harctérre!” mozgalom, és a tábori lelkesítő szolgálat jelenléte mellett szórakoztató könyveket, kegyességi irodalmat osztottak, programokat, előadásokat is szerveztek a katonai, vagy akár rögtönzött kiegészítő tábori kórházakban. [12] A *Magyarország* című lap 1914 decemberében adott hírt arról, hogy emberbaráti érzülettel telve, missziós feladataihoz és ehhez a társadalmi összefogáshoz kötődően „az orosz birodalomnak ázsiai országait is bejárta, így többek között Mandzsúriát, Szibériát, valamint azokat az orosz területeket, amelyekre az oroszok a mostani háborúban



Gróf Vay Péter. Forrás: b. z.: A szeretet apostola. In: *Familia. Kárpát-medencei Családi Magazin*. 2009. december/2010 január: 36.

foglyul ejtett magyar, német és osztrák katonákat internálják”. [13]

Hazatérve „a különféle kórházakban a sebesülteknek tartott [ismeretterjesztő] előadásokat és szentbeszédet, a fővárosból a vidéki kórházak látogatására utazott”. [14] (Természetesen előadójának széles köre nem korlátozódott a katonákra, a korabeli sajtó rendszeresen tudósított arról, hogy civil szervezetek, tudományos egyesületek rendezvényein számolt be úti élményeiről a széles nyilvánosság előtt.) A *Budapesti Hírlap* közleménye szerint többek között Mosonmagyaróvárott a város és a Vörös Kereszt kórházában tett látogatást, hosszan elbeszélgetett az ott ápolt hadfiakkal. [15]

Az apostoli protonotárius hadiidők során több alkalommal külföldön kereste fel a magyar katonákat, illetve kapcsolatot tartott a sebesültellátásban közreműködő nemzetközi grémiumokkal, programokkal. 1915 telének végén, tavasz elején Berlinben [16], majd Drezdában és Németország-szerte vizitálta a magyar sebesülteket, az olasz front harcaihoz kötődően pedig Karintia, Krajna, Tirol és bajor föld lazareteiben tett látogatást [17]. Egyik levelében arról számolt be, hogy „mindenféle sok hazánkfíával találkozott, akik a németországi kórházakban a legkitűnőbb ápolásban részesülnek. A sebesülteknek csak az esik nehezükre, hogy nem igen van alkalmuk a magyar beszélgetésre”. [18] Vay püspök a *Budapesti Hírlapban* hosszabb cikkben osztotta meg a közönséggel tapasztalatait: „Engem elsősorban persze az ápolás kérdése érdekelt. A német birodalom kórházaiban fekvő magyarokat óhajtottam felkeresni. Mert vannak sokkal nagyobb számmal, mint gondolnánk. Az utóbbi időben, amióta több német had-

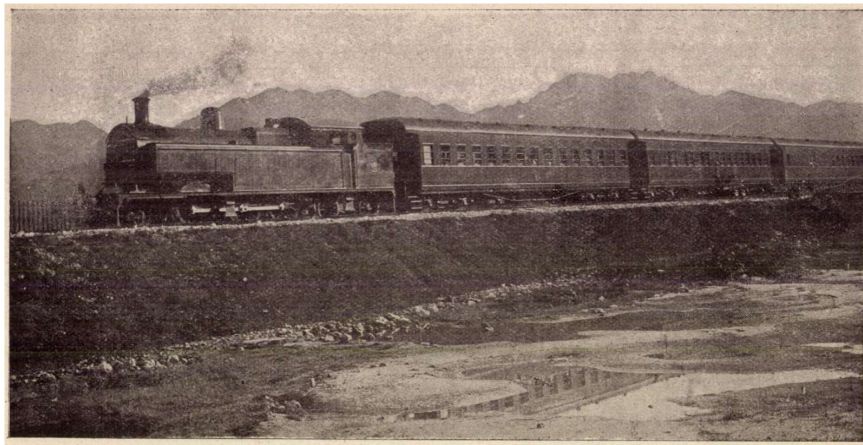


test harcol Galíciában és a határ mentén, a vonatok a német katonákkal számos magyar sebesültet is hoznak. Szilézia, Poroszország, Szászország városaiban mindenfelé találtam honfitársakat. Berlinben vannak a legtöbben. Mint mondják, most jó a soruk. Nincs panasz. De megelégedésük érthető is, mert el vannak bőven látva mindennel. Csak az esik nehezükre, hogy olyan távolra kerültek otthonuktól és családjaiktól. Akik németül nem értenek, és ilyen a nagyobb része, annak keservesebb a sorsa, mert nincs, kinek elmondja, mi fekszik a szívében, és nincs, kivel közölhetné gondolatait. Érthető tehát, hogy őszinte az örömük, ha honfitárs köszönt be hozzájuk. Lelkivigasz felette jól esik a sebesülteknek. Annyi veszedelem és szenvedés közepett mindannyi megtanult áhítattal imádkozni. A kórházak sok tekintetben emlékeztetnek a kivándorló hajókra. A nehéz megpróbáltatásokon átment emberek önkéntelenül elmélkedővé lesznek. A közvetlen veszedelem tudata mélyebb gondolatokat és magasztosabb eszméket vált ki. Akik a halállal folytonosan szemben állanak, bizalmukat Istenbe helyezik. A megbízható statisztikai adatok a sebesültek számát március elsejéig 1.000.018-ra, a lábba-dozókét pedig 983.000-re teszik. Ennek az óriás sokaságnak az elhelyezése, gyógykezelése, természetesen fölötte szövevényes feladat. A kórházak, éppúgy, mint nálunk, különböző kezelés alatt állanak. Vannak magán és vöröskereszt kórházak és vannak kizáróan katonai lazaretek. Mindezek az intézmények sok tekintetben eltérők. Vannak nagyon nagyok, több ezer ágygal és vannak szerény magánotthonok, melyekben mindössze pár beteg fér el. A berendezés és az ellátás sok tekintetben a viszonyoktól függ. Az ápolás azonban valamilyen nyíben egyaránt jó és szeretetteljes”. [19] A kórházlátogatások, magán és diplomáciai diskurzusok a magyar katonák külföldi jóhíre-neve tekintetében érdekes és pozitív visszajelzésekkel örvendeztették meg a gróft, valamint újságcikkein keresztül a magyar társadalmat: „Hogy ma Németország mennyivel jobban ismer és becsül, azt kivételes alkalmam nyílik elsősorban a kórházakban láthatni. Sebesült honfitársaimat fölkeresvén, kivétel nélkül tapasztaltam, hogy a magyar katona mindenfelé a legőszintébb jóindulatban részesül és osztatlan tiszteletet vív ki jó tulajdonaival. Bátorsága, lelkesedése általános csodálatot keltenek. Hány-szor hallottam dicséretképpen említeni, hogy magyar katonákkal meghódítanánk az egész világot.” [20] (Sajnos a történelem ezt nem igazolta; sok oka van ennek, a fele-

lősség azonban semmiképpen sem azokra terhelhető, akik életüket kockáztatva és veszélyeztetve harcoltak, vérezték a hazáért.) Mindezzel együtt azonban az *Idegenbe jutott sebesültjeink* című írásából az ellátás profizmusa mellett azt is leírja, hogy „a német [hadi]cenzúra a magyar nyelven írt közléseket nem engedi határain átjutni. Francia, angol, olasz, az antant és közömbös nemzetek számos nyelvét elfogadják, csak éppen a magyart nem”. Ugyanitt hozza fel példaként egy meiseni katonai kórház fertőző részlegén elkülönítetten fekvő magyar katona példáját, aki más nyelvet nem beszélve két hónapja egyetlen szót sem szólt. Az oszt-rák és német fürdőhelyekre látogatóktól pedig azt kéri, hogy a kórházakban gyógyuló magyar honfiak elszigeteltségén javítandó, nyaralásuk során gondolanak a szenvedőkre látogassanak el a katonai kórházakba. [21] A kórházlátogatásainak alapvető tapasztalata, hogy „a harcmező öldöklése közepette, a golyózáporban mindenki megtanul imádkozni” [22] – ezzel kapcsolatban a legnagyobb elismerés hangján szól a tábori és kórházi lelkészek erőfeszítéseiről, a barakk-kórházak kicsi kápolnáiról, a szerzetesek és szerzetesnők, valamint a legkülönbébb társadalmi osztályokból származó önkéntes és vöröskeresztes asszonyok ápolói- és szeretetszolgálatáról. [23]

Vay Péter gróf nem csupán a békés hátországokat választotta utazásai céljául, éppígy bejárta a frontok tábori egészségügyi intézményeit, illetve a hadifogolytáborokat, vigaszt nyújtva az ottani, sokszor a hátországi kórházakban lévőknél súlyosabb testi-lelki szenvedések idején honfitársainknak. [24]

A magyar sebesültek, internáltak, hadifoglyok sorának, helyzetének javítását szolgáló tevékenység másik területe a segélyszervezetekkel, intézményekkel való kapcsolattartás, ebben szintűgy bevetette világutazó püspökünk személyes ismertségét, kapcsolattrendszerét, nagy műveltségű, színes személyiségé-



Mandszúrián át a Transzszibériai vasúton. Forrás: *Élet*. 1915. december 26.: 1254. [https://adt.arcanum.com/hu/view/Elet\\_1915\\_2/?query=%22vay+p%C3%A9ter%22&pg=709&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Elet_1915_2/?query=%22vay+p%C3%A9ter%22&pg=709&layout=s)

nek megnyerő voltát. Genfben a Nemzetközi Vöröskereszttel ápolott jó kapcsolatokat [25], 1916 augusztusában Stockholmban a „rokkantszállítási ügyek bizottság”-ának ülésén vett részt [26], Svédországban tartózkodva – a *Magyarország* című lap közlésében olvashatók alapján – méltatta a svéd Vöröskereszt tevékenységét az orosz földön hadifogságot szenvedő földjeink felkutatására. „Mint írja, az egylet a legnagyobb buzgalommal igyekszik Oroszországban levő foglyaikról lehetőleg pontos adatokat szerezni. E célból a svédek ismételten beutazzák Oroszországot, felkeresik az orosz fogolytáborokat, ámde pontos kimutatásokat a folytonos áthelyezések és változtatások következtében nem tudnak összeállítani.” Beszámolójában a svéd vöröskereszt sebesültszállító vonatairól a legnagyobb elismeréssel szól. [27] Koppenhágából érkező tudósításában az ottrekedt magyar és osztrák rokkantak és foglyok számára megalapítandó otthon tervéről írt. [28]

Az akkor Nagy Háborúként emlegetett világéget nem véletlenül nevezte az utókor világháborúnak, hiszen észak és dél, kelet és nyugat népei álltak harcban egymással, a frontokat és harctereket lehetett látni bármely égtáj felé fordulva. És a harcok, háborús évek során nem csupán az országhatárok változtak folyamatosan, hanem a társadalmak és az egyének lelke, szellemisége is átalakult. Maga Vay Péter *Az élet és a gondolkodásmód átalakulása a háború folyamán* című írásában még a háború ideje alatt, 1917-ben foglalta össze e metamorfózis számos aspektusát, de már kellő rálátással az évek óta zajló folyamatokra: „Bármenynyire döntő is politikai átalakulásra a hosszadalmas hadjárat végeredményeiben a socialis visszahatás még lényegesebb leend. A külső, az új geographiai határok megvonásánál mélyebb nyomokat hagynak a belső, a pszichologiai vonások. Milyen más már jelenleg is az élet, mint volt még alig pár évvel ezelőtt. Mások a viszonyok és más az általános felfogás. A nélkül, hogy sok esetben csak tudatára is ébredtünk volna mindannak, a mi megszűnt s elenyészett örökre, hovatovább beleilleszkedünk az új, a mind jobban kialakuló jelen viszonyokba.” [29] A háború és a vele járó emberi nyomorúságok éppúgy voltak motívumai a nemes emberi érzelmeknek és cselekedeteknek, mint az ellenséges indulatoknak, valamint a zavarosban halászó önérdektobzódásának. Vay elemzésének igazságát még azzal a kitételrel is elfogadhatjuk, hogy ekkor még legrosszabb álmunkban sem fordult meg a később békeszerződésnek nevezett dokumentum országunkra, nemzetünkre és Közép-Európára gyakorolt hatása, de már maga a tanulmány is kitér a minden országban fellépő anyagi romlásra, a társadalmi feszültségek kiéleződésére, illetve az orosz forradalom véres eseményeire. És nem csupán az egymással hadban álló országok élete torzult el majdhogynem a felismerhetet-

lenségig, hanem az úgynevezett semleges államok sem maradtak ki e világméretű felfordulásból még akkor sem, ha katonának behívott férjeik-fiaik nem vettek a harctereken és földjüket nem sebeztek lövészárkok. De összességében az itt lezajlott változások mérlege sem tekinthető egyértelműen pozitívan, bár kétségtelen külpolitikai-financiális nyereséget eredményeztek. A semleges országok mundérba öltöztetett katonái „Mindannyian egyaránt élvezték a jó ellátást és békességes életmódot. Panaszra nem is lehetett okuk. Egyformán jól bántak mindannyival. Nagy számmal érkeztek látogatásukra rokonok, jóbarátok és a körülményekhez képest derülten folytak napjaik. A szabadságára annyira büszke Helvetia nemzeti hiúságának felette hízelgett, hogy vendégszeretetében részesítheti a szenvedő harcosokat, önérzete még növekedett, a mint tapasztalta, hogy a pártok fölé emelkedő állásfoglalása következtében súlya egyre gyarapszik. Mert soha e kis ország politikai jelentősége nagyobb nem volt, mint a mióta az összes nagyhatalmak különbség nélkül iparkodtak megnyerni jóindulatát s fölötté bécse és nagyon sokoldalú szolgálatait.” [30]

Ebben a hadakozó, ügyeskedő, forrongó világban Vay Péter pedig mindenhol megfordult, ahol szenvedő magyar katonát találhatott – sok helyen a korábbi utazásainak emlékei kísérték őt. A még békeidőben megismert, majd a háború alatt újra felkeresett tájakban az emlékeket csak nyomokban felismerő világtató ambivalens érzései nyilvánulnak meg például az 1916-os isztambuli tartózkodásról szóló publicisztikai írásában: „Ma Konstantinápolyt ismét szürkének látom, de feldgraunak. A háborús keleti császárváros ismét új szint öltött: a háborúsat. Nyilvános épületei, palotái, nyári lakóinak nagy része stratégiai célokat szolgálnak. Az egyikből kaszárnya, a másiktól kórház lett. Itt a német, amott a mi térparancsnokságunk székel. Utczák és terek egyaránt el vannak lepve különböző származású hadfiakkal. Sok mindenféle Vörös Kereszt és vörös félholdas ápoló. Itt újonczokat gyakoroltatnak, amott motorkocsikkal kísérleteznek. Egyszóval minden a nagy háborúra vall.” [31] A hadiidők Nyugatot és Keletet morálisan és fizikai valójában egyaránt pusztító volta köszön vissza a hazafi és a civilizáció értékeit hozzáértő szemmel csodáló világtató misszionárius szavaiból: „A kelet mindenkoron megmagyarázhatatlan varázssal vonta magára a népek tekintetét. A múltban mint jelenben nagy jelentőségű események színhelye volt úgy Ázsia, mint Afrika. Az emberiség bölcsőköra óta egymást követték a mozgalmas cselekvések. Egyszer békében munkálva, alkotva, majd ádáz csatákban pusztítva, gyilkolva haladt népe kijelölt útjain. Ma háború jegyében áll az oriens, miként az occidens. A harci láz mint csillapíthatlan járvány terjedt nemzetről nemzetre, előbb közönyös, csaknem ismeretlen országok

sorsa mindjobban érdekel. Aszerint, hogy bajtársaink, avagy az ellenséggel sorakoznak, figyeljük meg lépéseiket és igyekszünk a legtávolabbi harcok tereit emlékünken felidézni. Kétszeresen örvendek tehát, hogy alkalmam volt e földeket és lakóit megismerni. Több ízben felkerestem mind e tájakat. Mezopotámiát, a Jement, Arábiát, Egyiptomot, Tripoliszt, Tuniszt, a Földközi-tenger szigeteit régen beutaztam. A Balkán és Kisázsia pedig még ezen év folyamán is visszatértem, hogy a hadikórházakban elszórt honfitársainkat meglátogassam.” [32]

A háborús hősök iránti szolidaritás másik területe a hadiárvárról való gondoskodás kérdése – és ez sem állt távol Vay Pétertől sem a maga vagyont felajánló intézményalapítóként, sem a nyájáért aggódó cselekvő lelkipásztorként, sem az árvaházi nevelés pedagógiai alapjait meghatározó nemzetstratégaként.

A család gyóni kastélyával és melléképületeivel kapcsolatban már 1904-ben felvetette, hogy – akkor még pontosabban meg nem határozott – jótékony célra kívánja hasznosítani „Gyón és vidéke népének javára”, de már ekkoriban is foglalkoztatta gyermekmenhely alapítása: egy Nagyváradon tartott előadásában egy koreai árvaház tervéről tájékoztatta hallgatóságát. 1906-ban kertészeti iskolát kívánt Gyónban létesíteni, 1910-ben pedig gyermekvédelmi célokra ajánlotta fel birtokát (30 holdas „belsőségét”, parkját, kertjét és 20 holdas szőlőjét) az államnak. Elképzelése akkor az ingatlan-átalakítás magas költségei miatt nem valósult meg, de a püspök továbbra sem adta fel tervét. A gyermeknevelésben sok tapasztalatot szerzett Jézus Isteni Szívéről Nevezett Karmelita Nővéreket invitálta uradalmába már 1912-ben. [33] A háború kitörésekor azonnal megismételte korábbi felajánlását, meg is kezdte az intézményalapítás előkészítését. Felismerte, hogy a hadiözvegyek sok esetben nem képesek eltartani gyermekeiket, ha munkába állnak, akkor viszont a gyermeknevelés napi feladataira nem maradhat elég idejük, nem tudják a gyermekek felügyeletét biztosítani. Sokszor a nagyobb családok sem rendelkeznek megfelelő lehetőségekkel, anyagi alappal a segítségnyújtáshoz annak érdekében, hogy ne kelljen félárvaakat, árvákat a család kötelékéből kiszakítani. Az alapvető létfeltételek biztosítása mellett azonban elengedhetetlen a jövő nemzedék intellektuális és erkölcsi nevelése: ezért legalkalmasabb a falu, a nagyváros zajától való csendes elvonultság, az egészséges környezet, a birtoktest mezőgazdasági területein a földművelés, a termelés gyakorlatban való megtanítása, hiszen ezekre a gyermekekre „a haza munkája, terhe, felelősségei egy napon nehezeden fognak”. Vay püspök vonatkozó elméleti alapvetése szerint cél – ameddig csak lehetséges – a családi kötelek megtartása. A nevelőintézetek esetében pedig a

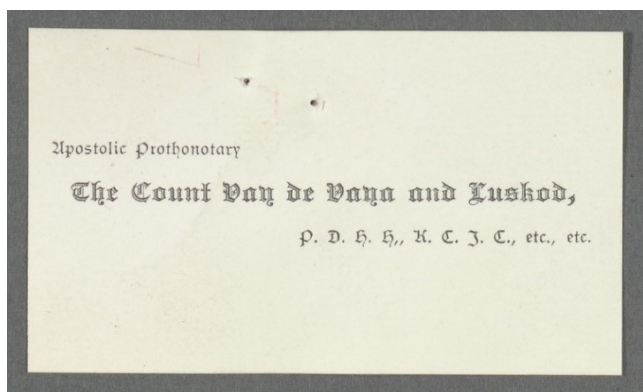
vidéki/falusi nevelés az alapja a nagyobb közösséghez, a magyar földhöz, a hagyományokhoz való ragaszkodásnak, a gyökerek megőrzésének, ellentétben a nagyvárosi gyökértelen proletariátusba való beolvadással [34]. A probléma égető, valós társadalmi igény voltát igazolják a korabeli sajtóban közölt statisztikák: 1915. március 31-éig 5.176 gyermek jutott hadiárvaságra, 1915. június 30-ára számuk 13.394-ra nőtt, 1916. január elején 24.644, ugyanezen év március végére pedig már 50.643 gyermekről kellett országsszerte gondoskodni. [35]

A magyar hősi halott katonák árvái részére a gyóni hadiárvaház végül 1916. január 1-jén nyitotta meg kapuit, Vay Péter grófnak, az intézményt működtető karmelita apácáknak és GRÓF LÓNYAY ELEMÉR hitvesének, STEFÁNIA, SZÁSZ-COBURG-GOTHAI hercegnőnek (1864-1945) köszönhetően, aki a berendezés költségeit állta részben jótékonyági gyűjtőakció keretében. (Stefánia hercegnő Rudolf trónörökös özvegye és 1900 márciusában kötött házasságot a magyar főúrral. Jótékonyági tevékenysége elsősorban a Stefánia-szö-



A gyóni árvaház épületei az 1930-as években. Forrás: Valentiyik F. Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárvaház. Honismeret. 2016. 4.: 10.





Vay Péter névjegye egy 1907-ből fennmaradt levelezésben. Megtalálható a The New York Public Library kéziratárában (MssCol 504) és digitális gyűjteményében. (Forrás: <https://digitalcollections.nypl.org/items/3ae78710-410b-0136-24b7-41e980db9e48>)

vetség életre hívásával az anya- és csecsemővédelem területére fókuszált. [36]) Az otthonban eleinte 14 kedvesnővér 100 másfél évesnél idősebb gyermeket nevelt, további főúri, vállalkozói és pénzügyi adományokból a bővítés már ekkor tervben volt. [37] Az új épület alapkövetétele 1916. október 1-jén történt, az építkezés teremtett módot további 50 gyermek befogadására. [38] A sajtó számos alkalommal tudósított az árvaházról, 1917. szeptemberében a jótékonyágáról ismert AUGUSZTA FŐHERCEGNŐ szüreti látogatásáról adott hírt: „Híres volt hajdanában a gyóni szüret. Szólott a zene reggeltől estéig. A szomszéd uraságok négyesfogatainak paripái ott toporzékoltak a Pap-grófi szőlő lugasokkal árnyalt bejárata előtt. Midőn pedig a nap lenyugodott, eldőrdültek a rakéták, és rózsaszínes, csillogó bengáli fényben úszott az egész tájék. Azóta sok víz folyt le a Dunán. A múlt század derekának falusi életét napjainktól mintha végtelen évek sorozata választaná el. Az egykori hagyományok, patriarkális szokások egymásután enyésztek el. ... Eltűnt a gyóni cigányzenétől és a nép dalától visszhangzó szüret is. De ha el is múlt a vigalom és megszűnt a gyóni cigányzene szüret, megvan még változatlanul a százados szőlő. Csak a szüret képe változott. A régi, előkelő társaság helyét ma árva gyermekek serege pótolja. ... A hadiárva szüretjeit ez idén kétszeres ünneppé varázsolta Augusztia királyi hercegné látogatása. A háború kitörése óta a sebesülteket fáradhatatlan buzgalommal ápoló és vigasztaló fenséges asszony a minap Gyónra érkezett, hogy a kis árvákkal töltsen a délutánt.” Az intézet későbbi koronás donátora volt ZITA KIRÁLYNÉ is, aki az új épület berendezéséhez, újabb száz kicsiny lakó neveléséhez adta magas támogatását. [40]

A gyóni árvaház utóéletéről érdemes megjegyezni, hogy az 1920-as években a Karmelita Nővérek Mindszentekről Nevezett Szent József Otthona néven működött, 1945-ben, Budapest ostroma idején az ingatlanegyüttesbe szovjet hadikórházat költöztettek.

A hazai szerzetesi közösségek 1950-ben történt szét-szórattatása és a karmelita rend feloszlatása után a „megtűrt” néhány egyházi intézmény egyikének adott otthont az ingatlan 1980-ig, amikor végleg állami fennhatóság alá került. A rendszerváltoztatása után 1992-ben kapta vissza a Római Katolikus Egyház. [41]

Természetesen nem Vay Péter volt a Nagy Háború árván maradt gyermekeinek egyedüli felkarolója, a sok-sok támogató, adományozó egyház, szervezet és magánszemély intézményalapítók is voltak, például Pomázon Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök létesített gyermekotthont. [42]

Az elesettek és kiszolgáltatottak gondozására, támogatására a Vöröskereszt intézményei, ápolói tanfolyamai mellett hasonló célú, magán kezdeményezésű programok úgyszintén indultak még az I. világháború előtti időszakban is. A vajai gróf ezekben úgyszintén vállalt szerepet. Még a *Nőnevelés* című folyóirat egyik 1906-os számában olvashatunk a nők számára indított szociális tanfolyamokról, amelyet APPONYI ALBERT (1846–1933) gróf hitvese, GRÓF CLOTHILDE VON MENS-DORFF-POUILLY-DIETRICHSTEIN (1867–1942), a Tuli-pánkert Szövetség közművelődési szakosztályának elnöke kezdeményezett; ennek egyik első előadójaként Vay Péter *Szociális feladatainkról* címen tartott felolvasást. A fővárosban lezajlott elméleti oktatást intézménylátogatások egészítették ki, az érdeklődő asszonyok a patronage intézményeket, foglalkoztató műhelyeket és a napköziotthonokat ismerhették meg. [40]

A veszélyeztetettek egyik speciális körét azok a kiszolgáltatott helyzetben lévő nők alkotják, akik könnyen válhatnak a leánykereskedelem áldozataivá, értük, életük, testi-lelki egészségük és emberi méltóságuk védelmében tartottak Brüsszelben Nővédelmi Kongresszust még 1912-ben, ahol a magyar delegáció egyik tagjaként gróf Vay Péter pápai kamarás saját kivándorlóhajókon végzett papi szolgálatának tapasztalatain alapuló intézkedésekről, ajánlásokról szólt. [43]

„Szegények mindig lesznek köztetek” – ahogyan szent Márk evangéliumában (14:7) olvassuk, Vay Péter egész életében sokat tett értük, a gyengékért, elhagyottakért, de vagyonos főúrként anyagi javakkal, tudásával, hitével és kapcsolatrendszerével a segítségnyújtásban más területen is kiválóan helytállt. A Nagy Háborúban a „szegény haza” támogatásának eszköze volt a 1914 novembere és 1918 júniusa között nyolc alkalommal a hadikölcsönök jegyzése [44]: 1917 nyáráig lezajlott hat programban összesen 600.000 K-t áldozott e célra. [45] A háború után elhagyta Magyarországot, karitatív tevékenységét Bécsből, illetve Svájcban folytatta, műgyűjteményeit, ingóságait és vagyonát eladta, 1924-ben Assisiben csatlakozott Szent Ferenc rendjéhez, kolostori visszavonultságban halt meg 1948-ban.

Vay Péternek a közgyűjteményekben megőrzött műkincsei, könyvei, írásai, diplomáciai karrierje, nemzetközi hírneve a magyar kultúra, művészet- és egyháztörténelem értékes és tiszteletre méltó része, egészségügyi- és szociális jótékonyági tevékenysége okán pedig a magyar orvosi könyvtáros közösség emlékezetében is méltó helye van. Munkásságában, életében – ahogyan más módon, de a miénkben, orvosi könyvtárosokéban is – jelen van a szolgálat, a testi-lelki egészség javításának célja, a nemzetköziség és a bölcsész hagyományok közvetítette értékek felhasználása. A néhány adalék közzétételének célja, hogy felhívja ezen szakmai közösség figyelmét e gazdag életútra, Vay Péter sokszínű személyiségére... és a még 2024. februárjáig látogatható kiállításra.

## Jegyzetek

- [1] Vö. a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum honlapján. URL: [https://hoppmuseum.hu/hu/events/details/36-Hold\\_a\\_felhok\\_felett\\_Grof\\_Vay\\_Peter\\_puspok\\_elete\\_es\\_japan\\_mugyjutese](https://hoppmuseum.hu/hu/events/details/36-Hold_a_felhok_felett_Grof_Vay_Peter_puspok_elete_es_japan_mugyjutese) (letöltés dátuma: 2023. november 13.); A Múzeum vonatkozó kiadványai: Solymári D, Pallós T, Fajcsák Gy. A Kelet és a diplomácia művészete. Vay Péter püspök világmissziója. Budapest: Szent István Társulat: Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum; 2022.; Fajcsák Gy (szerk.). Moon above the clouds. The life of bishop Count Péter Vay and his Japanese art collection. Budapest: Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts; 2023.
- [2] Magyarország. 1906. december 15.: 19.
- [3] b. z.: A szeretet apostola. In: *Familia. Kárpát-medencei Családi Magazin*. 2009. december/2010 január: 36.
- [4] Unitárius Egyház. 1910: 191.
- [5] A Karpathia megérkezése. *Pesti Hírlap*. 1912. május 7.: 9.
- [6] Magyarország tisztii cím- és névtára. 1916. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.: 1916. p. 675.; A Szent István Akadémia Értesítője. 1916: 63.
- [7] *Pesti Hírlap*. 1917. június 24.: 13.; *Az Újság*. 1917. június 19.: 9.
- [8] b. z.: A szeretet apostola. In: *Familia. Kárpát-medencei Családi Magazin*. 2009. december/2010 január: 36.
- [9] Gaudi K. Vay Péter, egy misszionárius-műgyűjtő a 20. század elején. In: Farkas É., Szirmai É., Újvári E. (szerk.). *A sokszínű tehetség*. Szeged: SZTE JGYPK FI; 2011. p. 102.
- [10] Solymári D, Pallós T, Fajcsák Gy. A Kelet és a diplomácia művészete. Vay Péter püspök világmissziója. Budapest: Szent István Társulat: Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum; 2022. p. 66.
- [11] *Budapesti Hírlap*. 1914. október 18.: 14
- [12] Vö. Pogányné Rózsa G. *Olvasó katonák és könyvtáraik az I. világháborúban*. Könyv és Nevelés. 2017; 3: 32–61.
- [13] Magyarország. 1914. december 8.: 10.
- [14] *Budapesti Hírlap*. 1915. január 15.: 8.
- [15] *Budapesti Hírlap*. 1915. január 21.: 7.
- [16] *Budapesti Hírlap*. 1915. február 28.: 13.
- [17] Vay P. Idegenbe jutott sebesültjeink. *Budapesti Hírlap*. 1915. július 15.: 11.
- [18] *Budapesti Hírlap*. 1915. március 12.: 8.
- [19] Vay P. A német társadalom és a háború. *Budapesti Hírlap*. 1915. április 25.: 11–12.
- [20] Vay P. Német-magyar barátság. *Budapesti Hírlap*. 1915. augusztus 10.: 1.
- [21] Vay P. Idegenbe jutott sebesültjeink. *Budapesti Hírlap*. 1915. július 15.: 10.
- [22] Vay P. Karitás. *Budapesti Hírlap*. 1915. január 26.: 7.
- [23] Vay P. Válasz hozzám intézett kérdésekre - Idegenbe jutott sebesültjeink. *Budapesti Hírlap*. 1915. július 28.: 11.
- [24] *Az Újság*. 1918. június 20.: 8.; Budapest. 1918. október 12.: 6.
- [25] *Budapesti Hírlap*. 1915. október 13.: 13.
- [26] Magyarország. 1916. augusztus 23.: 6.
- [27] Magyarország. 1916. augusztus. 26.: 11.
- [28] *Budapesti Hírlap*. 1916. szeptember 5.: 10.
- [29] Vay P. Az élet és gondolkodásmód átalakulása a háború folyamán. *Budapesti Szemle*. 1917: 322. Az egész cikket ld. 321–360.
- [30] Uott: 346-347.
- [31] Vay P. Képek és jelenetek a legkeletibb harcterről. (Képekkel). *Vasárnapi Újság*. 1916. július 30.: 484.
- [32] Vay P. Világküzdelem keleti harcterein. *Katolikus Szemle*. 1918; 5: 404.
- [33] Vö. Valentyk F. Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiársvaház. *Honismeret*. 2016. 4.: 8.; *Az Újság*. 1916. október 3.: 9.
- [34] Vay P. A jövő nemzedék. *Budapesti Hírlap*. 1916. január 1.: 7.
- [35] Vö. Valentyk F. Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiársvaház. *Honismeret*. 2016. 4.: 7.
- [36] *Az Újság*. 1915. június 14.: 5.
- [37] *Budapesti Hírlap*. 1916. január 4.: 12.; *Pesti Hírlap*. 1916. február 22.: 7.
- [38] Szijj J (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Petit Real; 2000. p. 154.; *Az Újság*. 1916. október 3.: 9.
- [39] *Az Est*. 1917. szeptember 19.: 7.; *Budapesti Hírlap*. 1917. szeptember 22.: 9.
- [40] *8 Órai Újság*. 1918. március 30.: 4.; *Pesti Hírlap*. 1918. március 30.: 7.
- [41] Valentyk F. Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiársvaház. *Honismeret*. 2016. 4.: 10.
- [42] Gabányi J, olysói és héthársi. A világháború története az összeomlás kezdetétől a békekötésig. 1. [S. I.]: Gabányi János; [1934]. p. 280.
- [43] *Nemzeti Nénevelés*. 1906. november: 491.
- [44] *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 1912. november 3.: 700.
- [45] Vö. részletesen: Mihók S. A hadikölcsönök Magyarországon az első világháború idején. *Honvédségi Szemle*. 2018. 4.: 127-139.
- [46] Magyarország. 1917. június 14.: 9.